

داستان‌های تاریخی خلیج فارس

حضور مشاهیر دنیای قدیم در سواحل و جزایر خلیج فارس

مولف: یاسین قاسمی بجد

داستان‌های تاریخی خلیج فارس

حضور مشاهیر دنیای قدیم در سواحل و جزایر خلیج فارس

مؤلف: یاسین قاسمی بجد

سر شناسنامه:	قاسمی بجد، یاسین، ۱۳۶۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	داستان‌های خلیج فارس، حضور مشاهیر دنیای قدیم در سواحل و جزایر خلیج فارس/مؤلف یاسین قاسمی بجد، ویراستار محمدحسین پاک نیت.
مشخصات نشر:	تهران: انتشارات پل، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری:	۱۳۸ص.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۲۳۳-۴۵۴-۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فبا
عنوان دیگر:	حضور مشاهیر دنیای قدیم در سواحل و جزایر خلیج فارس.
موضوع:	خلیج فارس - تاریخ - Perslan Gulf - Histo/مشاهیر - سرگذشتنامه - Celebrities Biography/خلیج فارس -- سیر و سیاحت -- متون قدیمی تا قرن ۱۴ Perslan Gulf -- Description and travel-- Early works to 20th centur خلیج فارس -- سیر و سیاحت -- متون قدیمی تا ۱۸۰۰م - Persian Gulf -- Description and travel -- Early works to 1800 Iran -- History / تاریخ -- پیش از اسلام / Iran -- History and travel -- Early works to 1800 Iran -- To 633 / ایران -- سیر و سیاحت -- متون قدیمی تا قرن ۱۴ - Iran -- Description and travel -- Early works to 20th century Iran -- Early works to 1800 - Iran -- Description and travel -- Early works to 1800
رده‌بندی کنگره	DSR2134
رده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۷۳۵
شماره کتابشناسی ملی:	۸۹۹۱۳۶۹

داستان‌های تاریخی خلیج فارس

نویسنده: یاسین قاسمی بجد

ویراستار: محمد حسین پاک نیت

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۳-۴۵۴-۴

سال چاپ: اول - ۱۴۰۲

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۰،۰۰۰ تومان

instagram: poul_publication

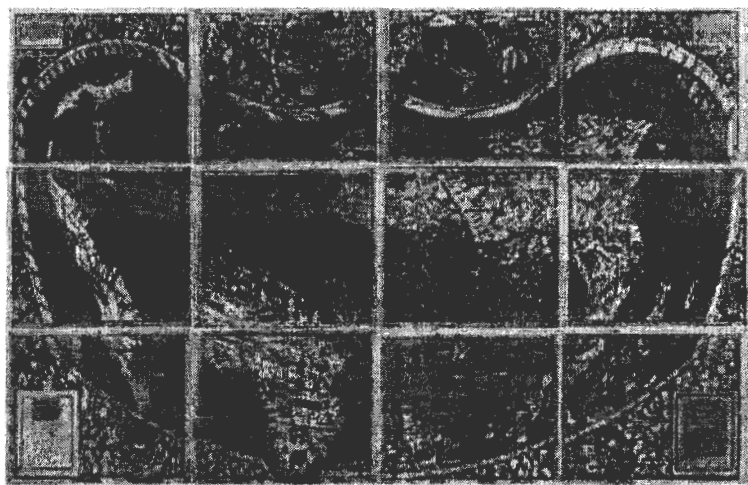
«کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای مؤلف محفوظ می‌باشد»

آدرس: انقلاب - خیابان لباقی نژاد - بین خیابان فخر رازی و خیابان دانشگاه - پلاک ۱۷۴ - طبقه دوم - واحد ۴ - شماره تماس: ۶۶۴۶۹۶۰۸

فهرست

۸.....	پیشگفتار
۱۱.....	گفتار اول: درآمدی بر جغرافیای تاریخی خلیج فارس
۱۵.....	موقعیت
۱۶.....	ویژگی‌ها
۱۸.....	بنادر و سواحل
۲۴.....	جزایر
۲۸.....	رودها
۳۱.....	گفتار دوم: انبیاء الهی
۳۲.....	حضرت خضر (علیه السلام)
۳۸.....	ملاقات حضرت موسی (علیه السلام) و خضر نبی
۴۳.....	ذوالقرنین (علیه السلام)
۴۶.....	حضرت یونس (علیه السلام)
۵۱.....	گفتار سوم: پادشاهان و سلاطین جهان
۵۱.....	پادشاهان و سلاطین ایرانی
۶۰.....	پادشاهان و سلاطین غیرایرانی
۷۱.....	گفتار چهارم: سیاحان اهل مشرق‌زمین
۷۸.....	ابن خردادبه
۸۲.....	ناصر خسرو قبادیانی
۸۵.....	سعدی شیرازی
۸۸.....	ابن بطوطه
۹۳.....	گفتار پنجم: سیاحان اهل مغرب‌زمین
۱۰۱.....	نثارخوس
۱۰۷.....	بنیامین تودلایی
۱۱۰.....	مارکوپولو

- گفتار ششم: داستان‌های شگفت ۱۱۵
- پری دریایی و آدمیان و شانی ۱۲۰
- روایت جابر بن حیان ۱۲۲
- گزیده‌ی منابع ۱۲۶

تصویر ۱. نقشه‌ی جهان «والد سیمولر» متعلق به سال ۱۵۰۷ میلادی

تصویر ۲. نقشه‌ی ایران در سال ۱۱۴۲ هجری قمری تهیه شده توسط درگاه عالی دربار عثمانی که نام «خلیج فارس» را هم در نقشه و هم در توضیحات کنار نقشه می‌توان یافت.

پیشگفتار

از نخستین روز آفرینش دنیا تا تکوین و پیدایش خشکی‌ها و دریاها و تا دوران کنونی، بر خلیج فارس عمر جهان گذشته است. از بدو تردد فینیقی‌ها تا تحرک هخامنشیان و تحریک یونانیان و حرکت اسکندر و از اولین جرقه‌های فتوحات مسلمانان در شهرهای ساحلی و جزایر خلیج فارس تا حضور استعماری پرتغالی‌ها، هلندی‌ها، انگلیسی‌ها و... در این چند سده‌ی اخیر و نیز کشف گنجینه‌ی طمع‌انگیزی به نام نفت و امتیاز استخراج آن و ماجرای جنگ‌های جهانی اول و دوم و قدرت‌گیری ایالات متحده‌ی آمریکا و رشد صهیونیسم و تلاش مستمر و هدفمند به منظور مهار خطر مسلمانان و سلطه بر منابع انرژی جهان - که بی‌گفتگو، نیمی از آن در خلیج فارس و نواحی اطراف آن قرار دارد - و نیز جنگ‌های خلیج فارس و این همه رفت‌وآمد و گفت‌وشنود و ده‌ها و صدها مقوله‌ی دیگر، همه و همه بیانگر حساسیت و اهمیت کم‌نظیر خلیج فارس به عنوان گلوگاه آبی شرق و غرب می‌باشد.

شاید هیچ دریای دیگری نباشد که بیش از خلیج فارس توجه باستان‌شناسان، تاریخ‌نگاران، زمین‌شناسان، جغرافی‌دانان و سیاست‌مداران را به خود معطوف ساخته باشد. سرگذشت رویدادها و حوادث خلیج فارس، به کهن‌ترین زمان‌های تاریخی می‌رسد و ذکر آن در تاریخ مکتوب بشری، پیش از دریا‌های دیگر آمده است. موقعیت مرکزی آن در یکی از مهم‌ترین جاده‌های میان شرق و غرب، از ابتدای تاریخ اهمیت ویژه‌ای بدان داده است و نوشته‌های بی‌شماری که به ده‌ها زبان (سانسکریت، پهلوی، اوستایی، آشوری، یونانی، سریانی، رومی، عربی، اروپایی و حتی چینی و ژاپنی) درباره‌ی این دریا در دست می‌باشد، نشان می‌دهد که جهانیان از دیرزمان نسبت به آن علاقه‌مند بوده‌اند. در دهه‌های اخیر، پژوهشگران عرصه‌های مختلف از ژئوپلیتیک و بیولوژی و دیرینه‌شناسی گرفته تا گویش‌شناسی و باورهای عامه، به سراغ خلیج

فارس رفته‌اند و با انتخاب موضوعات و نگاه‌های متفاوت، به بررسی جنبه‌های گوناگون این مجموعه‌ی آبی پرداخته‌اند. در فضای علمی ایران نیز مطالعات خلیج فارس و خلیج فارس شناسی، چندی است که به رشته‌ای دانشگاهی تبدیل شده است و تلاش می‌شود تا دست‌کم نگاهی جدی‌تر و منسجم‌تر به این مقوله گردد. اگرچه اهمیت خلیج فارس به قدری زیاد است که تاکنون کتاب‌ها و مقاله‌های بسیار متنوعی درباره‌ی این منطقه منتشر شده؛ ولیکن به نظر می‌رسد تاکنون مطالعات کافی در زمینه‌ی رویدادهای تاریخی این پهنه‌ی دریایی، صورت نگرفته است.

با توجه به تحولات نوین فرهنگی در جامعه‌ی امروز، نیاز ایرانیان - به‌ویژه جوانان تیزبین و پرسش‌گر - به بررسی‌های جدید علمی و پربار درباره‌ی تاریخ پرفراز و نشیب ایران زمین و دیانت و فرهنگ و تمدن آن، بیش از گذشته نمود یافته است. از این رو، ما با شناخت این امر و در جهت گسترش دیدگاه‌های همه‌جانبه و عمیق فرهنگی، تلاش جدیدی را آغاز نموده و بر آن شدیم تا با تألیف این نوشتار، آگاهی‌های مهم، دقیق و سودمندی در مورد چشم‌اندازی از تاریخ خلیج فارس که کمتر مورد توجه قرار گرفته است را در دسترس تمامی ایران‌دوستان و جوانان علاقه‌مند کشورمان قرار دهیم. وضعیت خلیج فارس در ادوار مختلف تاریخی، در دوران پادشاهان مختلف، دست‌اندازی‌های کشورهای خارجی و درنهایت، جنگ‌ها و صلح‌ها، تاکنون از جمله مسائل مورد بررسی محققان و مؤلفان بوده است. اما آنچه در این نوشتار مورد توجه ویژه قرار می‌گیرد، حضور مشاهیر دنیای قدیم (اعم از انبیای الهی، پادشاهان، دانشمندان، شاعران، سیاحان و...) در سواحل و جزایر خلیج فارس از ابتدای تاریخ تا سده‌ی سیزدهم میلادی (قرن هشتم هجری) می‌باشد که در این مورد، کتب و رسالات و مقالات زیادی به زبان فارسی در دست نداریم. این نوشتار، با روش استنادی و کتابخانه‌ای و با تکیه بر متون و مقالات ایرانی و خارجی، به بررسی این مهم می‌پردازد.

کتاب حاضر، شامل مجموعه گفتارهایی است در جغرافیای تاریخی، تاریخ ایران و جهان، قصص انبیاء و تاریخ تجارت دریایی و مناسبات بازرگانی در دوران باستان که براساس یافته‌های باستان‌شناسی، منابع دست اول نوشتاری و همچنین پژوهش‌های جدید تدوین شده است. در پایان سخن، آنچه که یادآوری‌اش ضروری به نظر می‌رسد، این است که با بهره‌برداری از کتب، مقالات، اسناد و منابع مختلف سعی شده است تا کتابی بی‌نقص فراهم آید. در این نوشتار، سعی شده است که عنان اعتدال و انصاف علمی، از دست قلم نگارنده ربوده نشده و این اثر، تحت تأثیر حب و بغض قومی و نژادی و یا وقایع تاریخی و رقابت‌های فکری و فلسفی قرار نگیرد. بی‌شک این نوشتار مبتنی بر تحقیق و تدقیق علمی است و برای مطالعه‌ی محققان و پژوهشگران سودمند می‌باشد؛ اما کافی و جامع نبوده و نمی‌تواند پاسخگوی همه‌ی پرسش‌ها و چراغ راهی برای همه‌ی مباحث تحقیقاتی باشد. پس طبعاً هرگونه لغزشی یا ناروایی در مطالب پیش آمده باشد، گناه از نگارنده و تدوین‌کننده می‌باشد؛ لااقل به علت عدم دسترسی به اسناد و مدارک بیشتر. امید است با کوشش زیادی که به منظور تدوین این نوشتار به عمل آمده، سهم کوچکی از دین خود را به جامعه‌ی علمی و دانشگاهی ادا کرده باشم و این نوشتار، برای علاقه‌مندان این حوزه و همچنین دانشجویان رشته‌های تاریخ و ایران‌شناسی، سودمند باشد و به عنوان یک منبع راهنما، مورد استفاده‌ی تمامی پژوهشگران و صاحب‌نظران قرار گیرد.

گفتار اول: درآمدی بر جغرافیای تاریخی خلیج فارس

دریاها و اقیانوس‌های جهان، قرن‌های متمادی به صورت سدّی نفوذناپذیر در بین گروه‌های مختلف انسان‌های نخستین فاصله افکنده بود و آنها را از یکدیگر دور نگه می‌داشت. و این جدایی تا آن زمان ادامه داشت که سرانجام چند انسان جسور، وسیله‌ی عبور از دریا و پیروزی بر امواج متلاطم آن را کشف کردند و از آن به بعد، اگرچه دریاها و اقیانوس‌های جهان، حد فاصل میان آدمیان بود؛ اما سفرهای دریایی به عنوان نخستین وسیله‌ی ارتباط میان اقوام و جوامع مختلف و مبادله‌ی تمدن و فرهنگ‌های گوناگون، این فاصله را از بین برد. همانطور که هنوز نمی‌دانیم برای نخستین بار چه کسی از برخورد دو قطعه سنگ، آتش را کشف کرد یا به واسطه‌ی در کنار یکدیگر قرار دادن چند علامت، خط را به وجود آورد؛ از هویت اولین کسی که در کنار دریاها ساکن شد و یا نخستین کسی که به واسطه‌ی به هم پیوستن چند تکه چوب بر پهنه‌ی دریاها روان شد، آگاه نیستیم. اما یک نکته را خوب می‌دانیم و آن، این است که دریا، این پهنه‌ی نیلی گسترده، این مظهر عظمت و جاودانگی، این سمبل زیبایی، خشم و آرامش که چهارپنجم سطح این کره‌ی خاکی را فرا گرفته است، نه فقط راز پیدایش حیات را در دل خود نهفته دارد؛ بلکه از آغاز درخشش اولین جرقه‌های تمدن، همواره عظیم‌ترین تأثیر را - چه مستقیم و چه غیرمستقیم - در زندگی انسان‌ها بر جای نهاده است.

بی شک نخستین اقوام و مللی که مرزهای جهالت و بی‌دانشی انسان‌های اولیه را در هم شکستند، قبیله‌هایی بودند که در کنار رودخانه‌ها و کرانه‌های دریایی می‌زیستند. دریا، خورد و خوراکشان را تأمین می‌کرد؛ حس کنجکاوی‌شان را برمی‌انگیخت؛ اندیشه‌ی آنان را وسعت می‌داد و سرانجام، آنها را به سوی خویش فرا می‌خواند تا در تلاش تدارک وسیله‌ای برآیند که از آب بگذرد. بدین‌سان نخستین انسان اندیشمند و دلاوری که بر تنه‌ی یک درخت، عرض رودخانه‌ای را پیمود تا در سوی دیگر به سیاحت بپردازد یا آذوقه فراهم آورد و یا از حاشیه‌ی ساحلی دریا، خود را به قسمت‌های عمیق‌تر آب رساند تا ماهی بزرگتری صید کند، دریانوردی را بنیان نهاده است؛ زیرا با بهره‌گیری از تجربیاتی که از همین سفر دریایی کوتاه و ناقص به دست آمد، به تدریج تنه‌ی درخت به وسیله‌ی مطمئن‌تری مبدل شد و با بستن چندین تنه‌ی درخت به یکدیگر، قایق‌های ابتدایی پدید آمدند. اکثریت قریب به اتفاق مورخان عهد قدیم و محققان امروز، در این نکته متفق‌القول هستند که نخستین دریایی که انسان در مجاورت آن ساکن گردید و نیز نخستین دریایی که انسان از طریق آن به نقاط دیگر جهان سفر کرد، «خلیج فارس» می‌باشد (اشرفی‌پویا، ۱۴۰۰ الف، ۷۵). به عنوان مثال، براساس نظر «چارلز بلگریو» انگلیسی، خلیج فارس، نخستین دریایی است که انسان توانسته است در آن به دریانوردی بپردازد (بنی‌اقبال و حیدری، ۱۳۹۳، ۱۱). در واقع، خلیج فارس نظر به موقعیت خاص و ممتازی که دارد، از قدیمی‌ترین ازمنه‌ی تاریخی مورد توجه بشر واقع گردیده و شاید بتوان چنین اظهار داشت که یکی از قدیمی‌ترین پهنه‌های دریایی می‌باشد که انسان متمدن شناخته است. آشنایی اقوام جهان باستان با خلیج فارس و ورود گروهی از این اقوام به سواحل و جزایر آب‌های خلیج و نشیمنگاه کردن آنها، پیشینه‌ای دراز دارد. محققان و پژوهشگران، سواحل و جزایر خلیج فارس را زمینه‌ی بکری برای مطالعه‌ی انسان نخستین می‌دانند و بر این باورند که سه نژاد نخستین نوع بشر (دراویدی، آفریقایی و مغولی)، ابتدا در سواحل خلیج فارس با یکدیگر روبه‌رو شده‌اند (اشرفی‌پویا، ۱۴۰۰ الف، ۷۵).

موقعیت مهم خلیج فارس در پیوند دادن جهان شرق و غرب به یکدیگر و نزدیک کردن اقوام به هم، اهمیت خاصی به خلیج فارس از ابتدای تاریخ داده است (بلوک‌باشی، ۱۳۸۰، ۲۱).

«خلیج فارس»، نام دریایی نیمه‌بسته و آبراهی پراهمیت در آسیای جنوب غربی و منطقه‌ی خاورمیانه است که در امتداد دریای عمان و در میان ایران و شبه‌جزیره‌ی عربستان قرار دارد (مؤسسه‌ی گیتاشناسی، ۱۳۸۹، ۲۵). خلیج فارس، بازمانده‌ی گودال بزرگی از دوران سوم زمین‌شناختی است که تحت تأثیر فشارهای ناشی از آتش‌فشان‌های فلات ایران و پایداری فلات عربستان در برابر این واکنش‌های تکتونیکی ایجادشده، گسترش یافته است (عسگری و دیگران، ۱۳۹۳، ۱۸). وسعت این خلیج در دوران سوم زمین‌شناسی، به مراتب بیشتر از امروز و شاید دو برابر زمان ما بوده است. شواهدی در دست می‌باشد که نشان می‌دهد خلیج فارس، تقریباً تمامی سطح جلگه‌ی بین‌النهرین جنوبی و مرکزی را فرا می‌گرفته و دو رود دجله و فرات، از دو نقطه در بخش‌های شمالی عراق، به خلیج فارس می‌ریخته‌اند (رائین، ۱۳۵۰، ۶۲). نام «خلیج فارس»، یکی از کهن‌ترین اسامی جغرافیایی گیتی است که با سپری شدن قرون و اعصار و دگرگونی‌های عظیمی که در چهار گوشه‌ی عالم در وضع اقلیمی و موقعیت جغرافیایی، در مرزها و اسامی کشورها، در حدود سواحل دریاها و بستر رودخانه‌ها روی داده، همواره به همین نام خوانده می‌شده است؛ همانطور که از آغاز و توسط نخستین اقوام پارسی ساکن این سرزمین، «خلیج فارس» نام‌گذاری شده است (اشرفی‌پویا، ۱۴۰۰ الف، ۷۵).

خلیج فارس همواره از نظر موقعیت جغرافیایی ویژه و واقع شدن بر گذرگاه تمدن‌های بزرگ، اهمیت سوق‌الجیشی و بسیاری از خصوصیات دیگر، یکی از حساس‌ترین مناطق گیتی از جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی بوده است. این پهنه‌ی آبی، به دلیل ثروت‌های فراوان و موقعیت ممتازی که داشته، از دوران‌های گذشته همواره عمران و آباد بوده است (کجباف و خاوش، ۱۳۹۷، ۶). شاید بتوان چنین اظهار داشت که کمتر منطقه‌ای در عالم، همانند خلیج

فارس جولانگاه حوادث شگرف و پر سر و صدای تاریخ شده باشد (رائین، ۱۳۵۰، ۶۰). رویدادهای خلیج فارس در تاریخ مکتوب بشری، مقدم بر تمامی رویدادها و دریاهای جهان بوده است و سابقه‌ی آن، به کهن‌ترین دوران می‌رسد. براساس اظهارات «ویلسون» در «کتاب خلیج فارس»، زمانی که هنوز آب‌های دریای مدیترانه با گذر کشتی‌ها شیار نیافته بود، رویدادهای بزرگی در پهنه‌ی آب‌های خلیج فارس رخ داده که در روند تکامل نژاد انسانی و تاریخ بشری، تأثیر گذاشته است (بلوک‌باشی، ۱۳۸۰، ۲۱). «ژان ژاک پربنی» مؤلف «کتاب خلیج فارس» چنین می‌نویسد: «ملل و طوایف بسیاری بر کرانه‌های خلیج فارس استیلا یافته و فرمانروایی نموده‌اند، ولی روزگارشان سپری گشته و تنها ملت ایران است که همچنان پا بر جا زیسته و میراث حاکمیت خویش را تاکنون پاسداری نموده است... منطقه‌ی خلیج فارس، در خلال عمر طولانی هزاران ساله‌ی خود، شاهد پیدایش و نابودی بسیاری از ملت‌ها و امپراتوری‌ها و تمدن‌های گوناگون و ادیان حق یا باطل بوده است و ای بسا شورش‌ها، انقلابات، تبهکاری‌های هولناک، کشتارهای دسته‌جمعی و روزهای تلخ و شیرین و شادکامی‌ها و ناکامی‌هایی دیده که همه را پشت سر گذارده است» (رائین، ۱۳۵۰، ۶۱).

تصویر ۳. نقشه‌ی خلیج فارس (بلوک‌باشی، ۱۳۸۰، ۱۹).

موقعیت

متون جغرافیایی دانشمندان مسلمان، در موقعیت، عظمت، نقش و اهمیت خلیج فارس در مبادلات سیاسی و اقتصادی کرانه‌های آن، مطالب سودمندی اشاره کرده‌اند که در هر کدام از آنها، اشارات ویژه و ارزشمندی از این دریاست (سپهوند و دیگران، ۱۳۹۵، ۲۳). به عنوان مثال، در «مسالك و ممالك» استخری که از نخستین جغرافی‌نگاران ایرانی و مسلمان در قرن چهارم هجری بود، بیش از ۲۰ بار به عنوان دریای پارس (خلیج فارس) اشاره شده است که این، نشان از توجه این اثر گران‌سنگ به خلیج فارس می‌باشد. چنانکه وی درباره‌ی این دریا، چنین روایت می‌نماید: «دریای پارس، خلیجی باشد از دریای محیط در حد چین و حدود واقواق و به هندوستان رسد و آن را به پارس و کرمان باز خوانند و به حکم آنکه هیچ ولایت از این ولایت آبادان‌تر بر این دریا نیست و به روزگار گذشته، پادشاهان پارس، بزرگ‌تر و قوی‌تر بوده‌اند و هم در این روزگار، مردمان پارس به هر جایی مستولی‌اند از کرانه‌های این دریا» (استخری، ۱۳۶۸، ۱۰۹). دیگر جغرافی‌نگاران مسلمان نیز به نوبه‌ی خویش، به موقعیت خلیج فارس اشاره دارند. چنانچه «یاقوت حموی» چنین اظهار می‌دارد که: «بحر فارس، شاخه‌ای از دریای بزرگ هند می‌باشد؛ مرزهای آن از تیز از بخش‌های مکران در کرانه‌ی دریای فارس تا عبادان (آبادان) است» (حموی، ۱۳۸۰ الف، ۴۳۹). «ابن بکران»، این‌گونه به موقعیت خلیج فارس می‌پردازد: «بحر محیط، گرد ربع مسکون درآمده است از همه‌ی جانب‌ها؛ اما دو شاخ بزرگ ازو به جانب عمان درآید، یکی از سوی مشرق و آن بزرگ‌ترست و او را در کتب خلیج مشرقی خوانند و دیگری از سوی مغرب و آن خردترست و او را خلیج مغربی خوانند... که معروف‌تر به دریای پارس است» (ابن بکران، ۱۳۴۲، ۱۷ و ۱۸). «ابوالفداء» نیز در وصف خلیج فارس می‌آورد: «و آن دریایی است که در ناحیه‌ی مکران و عمان، از دریای هند جدا شده و تا عبادان (آبادان) رسد» (ابوالفداء، ۱۳۴۹، ۳۲).

ویژگی‌ها

به دلیل اهمیت و ویژگی‌های منحصر به فرد و برجسته‌ای که خلیج فارس در طول تاریخ داشته است، ویژگی‌های طبیعی آن توسط بسیاری از محققان و مؤلفان، مورد بررسی و مذاقه قرار گرفته است. این ویژگی‌ها از چشم جغرافی‌نویسان نیز به دور نمانده است؛ به عنوان مثال، می‌توان به خاک رسوبی بین‌النهرین اشاره نمود که ناهماهنگی‌ها و خمیدگی‌های آن بسیار واضح می‌باشد (شاهین و دیگران، ۱۳۹۶، ۱۲۳). علاوه بر این، از جمله ویژگی‌های جالب توجه خلیج فارس، می‌توان به ویژگی‌های جغرافیایی و هواشناسی در کرانه‌های شمالی و جنوبی خلیج فارس و تأثیر آن بر دریانوردی در این پهنه‌ی دریایی اشاره نمود. به عنوان نمونه، عوامل بسیاری وجود دارند که دریانوردی در سواحل ایران در خلیج فارس را سریع‌تر و مطمئن‌تر نموده‌اند:

• **همواری و ناهمواری:** سواحل ایران، کوتاه‌تر از سواحل عربی بوده و دارای برآمدگی‌ها و فرورفتگی‌های کمتری می‌باشد.

• **عمق:** سواحل ایران، از عمق مناسبی برای کشتی‌رانی برخوردار می‌باشد؛ در حالی که سواحل عربی، کم‌عمق بوده و در مناطقی نیز دریانوردان را گمراه می‌نماید.

• **بستر دریا:** بستر دریا در نزدیکی سواحل ایران، گلی بوده و برای لنگرانداختن مناسب است؛ در حالی که سواحل عربی، دارای صخره‌های مرجانی خطرناک بسیاری می‌باشد.

• **جریان‌های دریایی و باد:** هنگام کشتی‌رانی در طول سواحل ایران، می‌توان از جریان‌های دریایی به طرف شمال غرب و بادهای ساحلی کمک گرفت و این در حالی است که در نواحی دورتر از آن مناطق، کشتی‌ها گرفتار جریان‌های آشفته می‌شدند.

• **پناهگاه:** در تمامی نقاط سواحل ایران، کشتی‌ها می‌توانستند در خلیج‌های کوچک و یا در پشت جزیره‌ها لنگر بیندازند و از توفان‌های دریایی

در امان باشند؛ در حالی که در سواحل عربی، آبراه‌ها بسیار کم‌عمق بوده و بادهای شدید، مستقیماً به طرف ساحل جریان داشتند.

• **علائم زمینی:** از آنجایی که سواحل ایران، کوهستانی بود؛ برجستگی‌ها و ارتفاعات به عنوان علائم مشخصه توسط دریانوردان مورد استفاده قرار می‌گرفت و این در حالی است که سواحل عربی، مسطح بوده و هیچ علامت مشخصه‌ای نداشت.

• **مناطق مسکونی:** در طول سواحل ایران، شهرها و قصبات بسیاری وجود داشت که می‌شد در آن آب و غذا تهیه کرد؛ در حالی که در سواحل عربی، نه نقاط مسکونی مناسب وجود داشت و نه می‌شد آب و غذا تهیه نمود (القاسمی، ۱۳۸۷، ۴۳ و ۴۴).

«نثارخوس» به عنوان اولین سیاح یونانی در سده‌ی چهارم پیش از میلاد، بادهای دریایی خلیج فارس را مورد بررسی قرار می‌دهد (به صفحه‌ی ۱۰۵ رجوع نمایید). علاوه بر این، در ذکر ویژگی‌های این خلیج، نمی‌توان از قول «مسعودی» که بیان می‌کند «خلیج فارس، دارای شگفتی‌های بسیار و صورت‌های پراکنده و کان‌های مروارید و ماهیان رنگینی است که یکدیگر را می‌خورند» (مسعودی، ۱۳۷۰، ۳۹) صرف‌نظر نمود. «حمدالله مستوفی» نیز خود به صورت اجمالی و ذیل بررسی سواحل و جزایر خلیج فارس، به ویژگی‌های خلیج از قبیل غواص‌های مروارید و شهرها و قصبات شگفت‌انگیزی که دارای آب‌وهوای مطبوع جهت زراعت محصولات هم چون خرما، کتان و... هستند، اشاره می‌نماید (مستوفی، ۱۳۳۶، ۱۶۶). همچنین، می‌توان به توصیفات و گزارشات «ابن‌بکران» در کتاب «جهان‌نامه» در ذکر عمق آب، تیرگی رنگ و شوری آب دریا، بادهای و جریان‌های دریایی، جزر و مد، نزولات آسمانی، گرما، رطوبت و معادن مروارید در این خلیج اشاره نمود: «و آب این دریا تیره‌رنگ باشد به خلاف قلزم، و آبش شور باشد و در وی آب‌های خوش باشد از چشمه‌ها و کشت و زراعت بود و چهارپایان... و معدن مروارید در این

دریا باشد و مروارید به موضع‌های مخصوص برآرند در این دریا... و عمق این دریا، هفتاد گز باشد تا هشتاد گز و به صد نرسد...» (ابن‌بکران، ۱۳۴۲، ۱۸ و ۲۱).

از این میان، «حافظ ابرو» به طور مفصل، به ذکر موقعیت و ویژگی‌های خلیج فارس می‌پردازد و «حمدالله مستوفی» نیز در پرداختن به قلمروی ایران، از خلیج فارس که متصل به دریای هند است، نام می‌برد و خصوصیات بسیار منحصر به فرد آن را برمی‌شمارد (مستوفی، ۱۳۳۶، ۲۳). طبق اشاره‌ی آثار عجم به طور کلی: «دریای فارس که آن را خلیج عجم و دریای بصره نیز گویند، متصل است به بحر هند و در حقیقت شعبه‌ای از آن است و این شعبه که مابین فارس و عربستان واقع شده، ابتدایش از محاذی بلوچستان و انتهایش بصره است و طول این خلیج از بصره تا برسد به بحر هند، بعضی دویست فرسخ نوشته‌اند؛ و عرض آن به اختلاف است که به هفتاد فرسخ و بیشتر می‌رسد؛ عمقش نیز مختلف و در اطراف و جوانب آن، جزایر بسیار است» (فرصت شیرازی، ۱۳۷۷، ۶۰۱).

بنادر و سواحل

چنانکه اشاره شد، تاریخ قدیم خلیج فارس و نواحی اطراف آن، دقیقاً روشن نیست و آنچه با تفصیل بیشتر در مورد بنادر و جزایر این خلیج، از نظر خوانندگان خواهد گذشت، متکی به اطلاعاتی اعم از اساطیر و افسانه‌های قدیم، مدارک تاریخی مانند کتیبه‌های میخی و کشفیات که علما و دانشمندان انسان‌شناسی و حیوان‌شناسی از مجسمه و استخوان‌های نژادهای گوناگون به عمل آورده‌اند و همچنین کتب مذهبی مانند تورات و انجیل و گفته‌های مورخان عهد قدیم می‌باشد. آنچه مسلم است، این می‌باشد که خلیج فارس، دارای پیشینه و تاریخی تا حدود ۵۰۰۰ سال بوده و نژادهای مختلفی به شرح زیر در خلیج فارس زندگی می‌کرده‌اند: